

প্রাইভেট-পাবলিক নয়, তালো ও খারাপ বিশ্ববিদ্যালয়

প্রতি ক্রিয়া

মো. সিরাজুল ইসলাম

১৮ আগস্ট প্রথম আলোৰ ঘৰত পাতায় আসিফ নজুলেৰ লেখাটি পড়লাম। তাকে ধন্যবাদ। যদিও ইতেকক-এ ১৪ আগস্ট একই প্ৰসঙ্গে আমাৰ একটি লেখাৰ ধাৰণাৰ সঙ্গে এৱ যথেষ্ট মিল আছে। আমাৰ ধাৰণা, প্রাইভেট বিশ্ববিদ্যালয়গুলো ইন্দীবৰ্ণ একধৰনেৰ 'হেট' ক্ষাইম'-এৱ শিকাৰ হচ্ছে। অনেক, বিজ্ঞ ব্যক্তিগত খামখেয়ালিৰ বশবৰ্তী হয়ে এমন বক্তব্য দিচ্ছেন, যা তাদেৰ কাছ থেকে কাম্য নয়। 'থ্যাংকলেস জৰ বলে' ইংৰেজিতে একটা কথা আছে, প্রাইভেট বিশ্ববিদ্যালয়গুলোৰ ক্ষেত্ৰে আজকাল তা শতভাগ প্ৰযোজ্য।

১৯৮৯ সালে যখন প্ৰথম বুয়েটে-ভৰ্তি হলাম, শিক্ষকেৱা প্ৰায়ই বকাবকা কৰতেন এই বলে যে আমাৰে প্ৰতেকেৰে পেছনে নাকি সৱকাৱেৰ লাখ টাকা খৰচ হচ্ছে-প্ৰতিবছৰ। জনগণেৰ ট্যাঙ্কেৰ টাকায় কেন এই সাৰ্বসিদ্ধ? এই আশায় যে এই গ্ৰাজুয়েটোৱা একদিন তাদেৰ কৰ্মক্ষতাৰ বলে দেশেৰ অৰ্থনীতিতে ভূমিকা রেখে সেই টাকা বহুগুণে ফিৰিয়ে দেবেন। আসলে একটি দক্ষ জনশক্তি রাষ্ট্ৰেৰ মূল চালিকাশক্তি আৱ শিক্ষাই এৱ মূলমূল। আৱ প্রাইভেট বিশ্ববিদ্যালয়গুলো এ সেবাটিই কৱে যাচ্ছে একেবাৰে বিনা মূল্যে, রাষ্ট্ৰেৰ কাছ থেকে এক পয়সাও না নিয়ে; বৰং বিভিন্নভাৱে রাষ্ট্ৰকে তাৰা ট্যাঙ্ক দিচ্ছে।

অথচ কৃতজ্ঞতা দূৰে থাক, নিন্দাকেৱ কশাঘাতে বৰং তাৰা বাবাৰাৰ জৰ্জিৰত হচ্ছে। খোলা জয়গা নেই, বড় মাঠ নেই, গবেষণা হয় না—ভাৰখানা এমন যে প্রাইভেট বিশ্ববিদ্যালয়গুলো ইচ্ছা কৱেই তা কৱছে না! তাদেৰ ধাৰণা থাকা উচিত যে ঢাকা শহৰেৰ যাৰাখানে এমনকি ছোট মাপোৱ এক এককৰেৱ একটি মাঠেৰ ক্ষয়মূল্য কত হতে পাৱে—কম কৱে হলেও এক শ কোটি টাকা। এক কলমেৰ

পৰ্যাপ্ত পৱিমাণে ইতিহাস-সংস্কৃতিচৰ্চা কৱা হচ্ছে না।
বলে যে অভিযোগ প্রাইভেট বিশ্ববিদ্যালয়গুলোৱ
বিৱৰণে, তাই-বা কতটা যুক্তিযুক্তি

হোঁচায় একটি সৱকাৱি বিশ্ববিদ্যালয় তা দখল কৱে নিতে পাৱে, কিন্তু প্রাইভেট বিশ্ববিদ্যালয়গুলোকে তা গতে তুলতে হয় তিলে তিলে। আমাৰে পাৰ্শ্ববৰ্তী দেশ ভাৱতেও এ ব্যাপারে সৱকাৱেৰ সহযোগিতা পতওয়া যায়, অৰ্থাৎ 'কম মূল্যে জৰি কৱেন' ক্ষেত্ৰে। তাৰা আৱ অনেকভাৱে প্রাইভেট বিশ্ববিদ্যালয়গুলোকে সাহায্য কৱে থাকে। আৱ আমাৰেৰ ক্ষেত্ৰে তাৰ উল্লে-এটা 'বেন টাকাৰ থিনি' বাজেট ঘাটতি মোটাতে হৰে, বাস। প্রাইভেট বিশ্ববিদ্যালয় আৱ ইংলিশ স্কুলে ভ্যাট বসাও!!!

জাতি-হিসেবে আমাৰা অনেকটা অৰ্ধেক বাটে। যুক্তৰাষ্ট্ৰে শীৰ্ষস্থানীয় ২০তি বিশ্ববিদ্যালয়েৰ মধ্যে কমপক্ষে ১৫টিই প্রাইভেট বিশ্ববিদ্যালয়। এই প্রাইভেট বিশ্ববিদ্যালয়গুলোৱ ইতিহাস প্ৰায় কৃতৈক শ বছৰেৰ পুৰোনো। যেমন: হার্ভার্ড প্ৰতিষ্ঠিত হয়েছে ১৬৩৬ সালে, ইয়েল ১৭০১ সালে, পিস্টন ১৭৪৬ সালে কিংবা কলাঞ্চিয়া ১৭৫৫ সালে ইত্যাদি। আমাৰেৰ সেই ইতিহাস মাত্ৰ ২৪ বছৰেৰ, আৱ এই মধ্যে সবাই মাত্ৰ ৩৫ বছৰেৰ অপেক্ষা কৱতে হয়েছিল। আৱ এখন ৩৫ মিনিটেই আপনি পেতে পাৱেন একটি বেসৱকাৰি-বেসৱকাৰি বিভেদেৰ চেয়ে আমাৰ মান হয় তালো আৱ খাৰাপ মানেৰ বিশ্ববিদ্যালয় এই ভাগটিই এই মুহূৰ্তে অধিক যুক্তিসংগত।

সৱকাৱি বিশ্ববিদ্যালয়েৰ কথা ভিম, তাৰে বাংলাদেশৰ সৱকাৱি অফিসগুলো নিয়ে কিন্তু বৰাৰ বিস্তৰ অভিযোগ। সৱকাৱি টিআজুন্ডি বোৰ্টেৰ কথাই ধৰা যাক। কথিত আছে, একটি টেলিফোন লাইনেৰ জন্য একজন গ্ৰাহককে নাকি ৩০ বছৰ অপেক্ষা কৱতে হয়েছিল। আৱ এখন ৩৫ মিনিটেই আপনি পেতে পাৱেন একটি বেসৱকাৰি-মোবাইল ফোনেৰ কমেকশন। মজাৰ কথা হচ্ছে, দেশে প্রাইভেট সেন্ট্ৰেৰ যথন মোবাইল ফোন ঢালুৰ প্ৰস্তৱ আসে, সৱকাৱি টিআজুন্ডিওলার এৱ বিৱেতিতা কৱেছিল এই বলে, এগুলো ব্যৱসায়িক স্বার্থে বিদেশী চক্রাত। সৱকাৱি ব্যাংক কিংবা মিল-ফ্যাক্টৱিৰ-ক্ষেত্ৰেও একই অবস্থা প্ৰযোজ্য। শিক্ষাৰ ক্ষেত্ৰেও কি ঠিক এমনটিই হচ্ছে না? ঢাকা কলেজেৰ ইচ্ছেসনিৰ ছাত্ৰ ছিলাম ১৯৮৬-৮৮ সালে। বাধা বাধা ছাত্ৰ সেখানে আসত গৰ্ভবন্ধেট ল্যাবৱেটৰি স্কুল থেকে। সেই ঢাকা কলেজ আৱ গৰ্ভবন্ধেট ল্যাবৱেটৰি আজ কোথায়?

হচ্ছে কি না! অধ্যাপক জাফুৰ ইকবাল যুক্তৰাষ্ট্ৰে পড়াশোনা কৱেছেন এবং বাংলাদেশৰ সৱকাৱি বিশ্ববিদ্যালয়গুলোকে যুক্তৰাষ্ট্ৰে আদলে, প্ৰায় ৫০ শতাংশ সাধাৰণ ও মানবিক শিক্ষাৰ প্ৰস্তৱসহ কৱেছেন। সেই প্ৰবক্ষে তিনি অফসোস কৱেছিলেন এই বলে যে তাৰ বিশ্ববিদ্যালয়েৰ একজন মেধাৰী শিক্ষক যুক্তৰাষ্ট্ৰ থেকে শিাইচতি ক্ষেত্ৰে ইউজিসিতে পাঠালো হয়, তখন প্ৰায় একজন মেধাৰী শিক্ষক যুক্তৰাষ্ট্ৰ থেকে প্ৰতিষ্ঠা কৰেছিল। তাৰ পৰ্যাপ্ত প্ৰতিষ্ঠা কৰেছিল তা তো দেবিনি। যজাৰ কথা হচ্ছে, ২০১৩ থেকে ২০১৫ সালেৰ মধ্যে দেশেৰ একটি শীৰ্ষস্থানীয় প্রাইভেট বিশ্ববিদ্যালয়েৰ বিভিন্ন বিভাগেৰ কাৰিকুলামণ্ডলোকে যুক্তৰাষ্ট্ৰে আদলে, প্ৰায় ৫০ শতাংশ সাধাৰণ ও মানবিক শিক্ষাৰ প্ৰস্তৱসহ কৱেছেন। ইউজিসিতে পাঠালো হয়, তখন প্ৰায় একজন মেধাৰী শিক্ষক যুক্তৰাষ্ট্ৰ থেকে প্ৰতিষ্ঠা কৰেছিল। এই বলে মন্তব্য প্ৰদান কৰেন, এ রকম কাৰিকুলামণ্ডলোৰ বিশ্ববিদ্যালয়ৰ পৰ্যায়ে দক্ষ বিশেষজ্ঞ তৈৰি সম্ভব এবং এটা বাংলাদেশৰ অন্য সৱকাৱি বিশ্ববিদ্যালয়গুলোতে কাৰিকুলামণ্ডলোৰ সঙ্গে সংগতিপূৰ্ণ নয়। এমন বক্তব্যও এসেছিল যে তাৰা সহজে ইঞ্জিনিয়াৰিং বা বিজ্ঞান ডিপ্রি পেতে বাংলা আৱ ইতিহাস পড়াতে চাইছেন।

এ ধৰনেৰ অজস্র ডুল ধাৰণা আছে প্রাইভেট বিশ্ববিদ্যালয়গুলো নিয়ে। অধ্যাপক আসিফ নজুল তাৰ লেখাতেও কিছু ভুল ধাৰণাৰ ব্যাখ্যা দিয়েছেন। সৱশেষে এটাই বলৰ যে সৱকাৱি-বেসৱকাৰি বিভেদেৰ চেয়ে আমাৰ মান হয় তালো আৱ খাৰাপ মানেৰ বিশ্ববিদ্যালয় এই ভাগটিই এই মুহূৰ্তে অধিক যুক্তিসংগত। সৱকাৱি-বেসৱকাৰি উভয় ক্ষেত্ৰেই তালো ও খাৰাপ মানেৰ বিশ্ববিদ্যালয় আছে এবং এগুলো দেখাৰ জন্য নিম্নলক্ষ্মণ সংস্থাও আছে। আশা কৰি, অ্যাক্রেডিটেশন কাৰ্ডিল কৰে এই মান নিয়ন্ত্ৰণেৰ ব্যাপারটি তাৰা যৌক্তিকভাৱে তত্ত্ববৰ্ধন কৰব। বিজ্ঞ বুদ্ধিজীবী কিংবা সাংবাদিক ভাইদেৰ প্ৰতিও অনুৰোধ, উচ্চশিক্ষা নিয়ে এই নতুন মাত্রাটিকেই যেন তাৰা অধিক যুক্তিযুক্ত হিসেবে বিবেচনায় নিয়ে গঠনমূলক আলোচনায় ব্যাপৃত হন।

● মো. সিরাজুল ইসলাম: একটি বেসৱকাৰি বিশ্ববিদ্যালয়েৰ শিক্ষক।